

Utopi på prärien

Texterna till Ljudspåren i utställningen

Du kan också höra dem på hemsidan!

<https://www.upplandsmuseet.se/utställningar/utopi-pa-prarien/>

Lur 1) Skillingtryck från 1825 om Kamjungfrun Anna Catharina Lundgren, med sång och musik av Johan Johansson och Stina Wahlund.

En mycket tänkvärdig Rim-historia
Om den undergörande Pigan
Anna Catharina Lundgren från Grans Socken i Upland
Andra tillökta och nödtorfteligen förbättrade Upplagan, Stockholm,
Tryckt hos Johan Hörberg, 1825

En Wisa nu jag sjunga will
Om en märkvärdig piga,
Fast alla andra tiga still,
Kan jag likwäl ej tiga.
Hon gör mång under dagelig,
Och botar sjuka stundelig,
Att de sig tro helt friska.

I ungdomen i högfärd stor,
Och stolthet har hon lefwat,
Föraktat både far och mor,
Sig blott i flärd inwefwat;
Men aldrig nånsin någon man',
Så widt man derom weta kan,
Lär henne warit nära.

En Söndag hon i kyrkan war,
Med ett högfärdigt sinne.
Hon krokkam stor i håret bar,
Hon har det uti minne;
Ty hon skenbarligt skåda fick,
Hur kring de bönder Satan gick,
Som sutto der och sofwo.

Hon märkte ock i drömmen hur'
Han midt för henne stanna',
Och större horn än någon tjur
Han hade i sin panna:
På knäna han ock hade horn,
Så spetsiga som kyrketorn,
Och nästan lika stora.

Derpå hon dessa ord förnam,
Som med sträf röst han sade:
Tag hit din gamla usla kam;
Och wid de ord han lade
På hufwudet framfoten sin,
Och klöste gruffligt hennes skinn,
Att hon begynte qwida.

Utaf mitt horn, tillade han,
Will jag dig kam förära,
Så grann och ståtlig, att du kan,
Den mig till heder bära
Ej nånsin en kammakar-hand
I Swea eller Götha land
Har gjort så'n hufwudprydad.

Då Satan sådan talan höll,
Från Predikstoln det dundrar.
Wår Jungfru skrämnd, på näsan föll,
Och menigheten undrar,
Hwem presten menade alltwäl,
Då han skrek till: Du syndaträl,
Wak upp ut ur din dwala!

Ett hål hon uti pannan fick
Wid fallet som hon gjorde,
Hon hastigt utur kyrkan gick,
Och det med bränwin smorde.
Men såret har hon ännu qwar,
Och derur rinner ständigt war,
Och aldrig kan det läkas.

Swart kläde hon på hufwud bär
För att sitt hår betäcka,
Och enkel hennes klädsel är,
Ej Satan den kan gäcka. –
Men nu jag er berätta will,
Hur sedermera det gick till
Den Sönda'n Satan syntes.

Ur kyrkan Anna Cajsa lopp,
Som hon fått eld i ändan;
Hon skalf uti sin hela kropp,
Och satte sig i wåndan
På stocken utför kyrkdörrn ner;
Hon som ursinnig sig beter,
Och börjar att predika.

Hon talade så jämmerlig
Allt för de bönders skara,
Att för sitt bröst de slogo sig,
Gud nådlig oss bewara!
Ty hon berättade, hur Fan
Gick bland dem midt på ljusa da'n,
Att deras andakt störa.

Hur honom hon skenbarligt sett,
Hon börjar nu berätta,
Samt hwilken kam han henne gett,
Och att sitt samwet lätta,
Hon rycker kammen ur sitt hår,
Och knäcker honom mot sitt lår,
Bort med dig, Djefla-prydnad!

Knappt hade hon de orden sagt,
Förr än de pigor hasta,
Ifrån sitt hår med allo magt
Krokkammarna att kasta.
Wår Cajsas drängarna då bjöd,
Dem samla och på rödan glöd
I socknestugan lägga.

Nu blef en trängsel för att se
De syndataggar brinna,
Men, hwilket under här månd' ske!
O menn'ska det besinna!
De fräste och de wändades,
De krökte sig och pinades,
Och stanken blef odräglig.

Nu blef i trone styrkt en hwar
Wid detta stora under:
Ej någon blef i stugan qwar
För lukt och Satans funder,
Som han der med sitt horn bedref,
Förskräckelsen nu allmän blef;
Men pigan fick stor ära.

Från by till by hon sedan gick,
Predikande sin lära
Mot högfärd och ett syndigt skick
Att horn på hufwud bära.
Nu kände hon en kraft också,
Allt ifrån hufwud ned till tå
Den menskokropp att hela.

På lemnen, som fått syndens lön,
Hon lägger sina händer,
Och mumlar herwid någon bön,
Emellan sina tänder.
Och har man då den rätta tron
På hennes kurer och person,
Så blir man säkert botad.

Så har hon botat mången man
Och jämwäl mången qwinna;
Likwäl man icke alltid kan
Hos henne hjälpen finna:
Ty Andan är ej alltid när,
Han lär ha än här än där
Så mycket att beställa.

Men en profet uti sitt land
Ej sällan hotad blifwer,
Hon derföre till Westmanland
Från Upland sig begifwer.
De många under hon der gjort,
Jag utaf flere gummor sport,
Som sjelfwe ha det skådat.

Men hwar en Anna Cajsas wän
Nu fälle tårar heta,
Ty nu så blir berättelsen
Helt ynkelig bör man weta. . .
Wår Cajsas gick till Westerås,
Der inom starkan bom och lås
Hon sattes uti häckte.

I sorg och i anfäcktning stor
Hon tillbragt natt och dagar,
Men detta tillstånd, som jag tror,
Ej Anden rätt behagar;
Ty hon af honom löfte fått,
Att blott hon icke har så brått,
Han henne skall befria.

Han också hållit ord deri,
Ty då hon länge varit
Så fångslad, blef hon slutligt fri.
Och, som jag se'n erfarit,
Lär det ha skett så underlig,
Att många nu förbanna sig,
Hon aldrig varit fången.

Men detta som så öfvergår
Hwad wi förstå och weta
Jag lämnar, och som jag förmår,
Will jag åt Er framleta
Ur ryktets krönikor hur' se'n
Hon sig begaf till Stockholms län
Och hwad sig der tilldragit.

Till Skeptuna en dag hon kom
Till lands, till lufts ell' watten,
Jag wet ej: och jag tror derom
Wet ingen; ty om natten
Hon kom och hos en prestman låg,
Och dagen efter man der såg
Sju socknars alla sjuka.

Af träben man der sparkad blef,
Af lama armar knuffad,
Den ene på den andre klef,
Och läsarn blir förbluffad,
Då han nu höra får försann,
Att ur sitt hus vår andans man
Måst fly för andans qwinna.

Ty kring vår Cajsas trängdes de,
Att henne komma nära,
Att undfå dess wälsignelse
Och höra få dess lära.
Wår prestman då ur stugan går
Och lemnar gladlig sina får
I Anna Cajsas händer.

Nu grep sig Cajsas kraftigt ann
Med handpåläggningsverket,
Och uppå mångens kropp man kan
Af händerna se märket;
Ty wissa strök hon på i hast,
Men andra nöp hon som en gast,
Allt efter hwars ens krämpe.

Men Höfwitsmannen hade sport
Hwad i Skeptuna hände,
Och allt hwad Cajsas hade gjort,
Han derfor bodskap sände
Till Cajsas att infinna sig:
De sökte henne grannelig,
Men hon war ej att finna.

Så måste Cajsas wän, wår Prest
För Höfwitsmannen stiga,
Och wittna, som han kunde bäst,
Om denna underpiga.
Han tappert stred för dess förswar:
Det säkert Cajsas ande war,
Som ingaf honom orden.

Häraf sig läre nu hwar man,
Att uti våra tider
Stor under sig tilldraga kan:
Det wisst till ändan lider.
Allwarligt ock besinnas må,
Hur' andan pigor faller på,
Oss till stor lust och fromma.

Lur 2) Komminister Arenander slår sig in i Klockargården i jakt på E. Jansson. Sofia Schöns egen berättelse (förkortad och förenklad) som lämnades till häradsrätten. Inläst av Ylva Lewenhaupt.

”Då jag, som gäst och biträde vid höstarbetet vistades hos bonden Olof Jonson i klockargården i Österunda socken, blev jag uppväckt av att komministern häftigt slog på fönsterposten och sa han skulle komma in för att leta efter Eric Jansson.

Då Anna Maria Stråle sa att han ej var där, börja prästen svära och ytterligare slå på fönsterposten och säga: jag tror icke er, för ni är skojarepack allesammans! Prästen befallde att de skulle öppna dörren och hotade att annars gå genom fönstret. Det började han att verkställa genom att ta ut fönstret. Det frågades om han hade kronobefallningsmannens lov, och prästen yttrade: jag skiter i alla länsmän!

När han sagt hur han ämnade riva ner både väggar och fönster, för att sånt vore likgiltigt med dylikt skojarepack, behagade vår ärevördige komminister personligen krypa in i förstukammaren, där jag och Anna-Maja låg. Och efter det öppnade prästen med våld dörren och släppte in sina följeslagare, kyrkvärden och nämndemannen Anders Anderson i Mjölkbö, samt bönderna Erik Erson i Åhl, Jans Person i Åby, Matts Mattson, ägaren av Hällby kvarn och dess dräng med flera. Därefter begav sig detta skojande sällskap in i övriga rum, anförda av prästen, som ville uppsöka Eric Jansson och för den skull även gå upp på vindsrummet och tända ljus. Men han varnades för sådan oförsiktighet eftersom där låg lin.

Efter att prästen och hans sällskap i de övriga rummen fördärvat en klänning, skadat en väv, förskingrat smör och uppbrutit en dörr, gick de in i kammaren där jag och Anna Maria låg. Prästen började kalla mig ”sköna brud,” och till min och säkerligen även de andras förvåning ryckte han av mig täcket, alldeles glömmande, inte bara sitt ämbetes värdighet, utan också den anständighet varje hyfsad karl gärna visar värnlösa och i sån belägenhet stadda kvinnor, så ställde han sig med sitt följe och betraktade mig och Anna Maja som låg där i blotta lentygen, utan att få något att skyla oss med.

Sedan prästen några gånger, kallat mig ”sköna brud,” och förgäves förnyat sin tillsägelse grep han häftigt och starkt med sina händer om mina armar. Då Anna Maria sökte hålla mig kvar, släpade han mig först delvis ur sängen, så att min rygg kom att ligga över sängkanten. Det orsakade mycken smärta och en blånad vid länden. Därefter drog han mig på ryggen längs utåt golvet, hållandes mig över armarna och kramande mig så, att på högra överarmen blev tre mindre blånader efter prästens fingrar. Under detta för folkets själasörjare mindre passande våld mot en värnlös och i blotta lentyget varande kvinna, for han även ut i okväden, skojade och förde oljud.

Föga ursäktas prästen av att det på andedräkten tydligt märktes att han hade druckit brännvin. Efter att jag kom upp, fortsatte han sina våldsamheter. Trots jag ännu var i blotta linnet, skuffade han ut mig ibland karlarna, hans sällskap i förstugan. Med hot och stränga tillsägelser tvingade han mig att följa så skyndsamt, att jag knappt hann skyla mig med kläder; och då jag ville ta på mig strumpor, skuffades jag vidare ut på gården och tvingades med då han skulle föra mig till kronobefallningsmannen.

Då vi gick på allmänna landsvägen och jag i min förvåning yttrade, att intet hår föll av mitt huvud utan min himmelske Faders vilja, sprang prästen till mig, och liksom för att häda eller vederlägga det Kristi löfte jag åberopat, ryckte han av mig hår, och frågade smädande om detta var Guds vilja för i så fall skulle han fortsätta med det på landsvägen, där han även skuffade mig. Då erinrade jag honom att våld på allmänna landsvägen är med särskilt straff i lagen belagt. Därefter måste jag följa prästen en halv mil ända till Torstuna by. Och då vi där träffade herr kronobefallningsmannen blev jag först genom hans rättvisa åtgärd befriad från prästens våld, och det tvång han med hot och slag mig hållit.”

Lur 3) Resan till Amerika, ögonvittnesskildringar från avhopparna.

**Anders Larssons och Erik Myréns brev till Johan Ekblom,
inlästa av Vilhelm Sundbom respektive Johan Johansson**

Språket har moderniserats något för läsbarheten.

”...Fem dagar var vi i New York, och nu skulle alla som frångått sekten inte få följa längre, men genom konsuln och pastor Hedströms bemedling måste profeten Jansson bekväma sig att föra alla upp i landet. Den 19 september gick vi på ångfartyg till Albany. Därifrån steg vi på kanalbåtar. Ångfartyget som förde oss hade omkring 3000 passagerare och en ryslig mängd packgods. I kanalen drogs farkosten av två hästar. Passagerarna kunde gå på sidan om de var snabba på foten och genom de många slussarna och möten med andra båtar kunde de lätt komma ombord igen. Detta var den allra härligaste anblick man kan skåda med dess otaliga nybyggen, rika åkerfält, ängar och trädgårdar, utom alla vilda trädgårdar vid kanalen tillgängliga med dess goda frukter. Vid kanalen var många nya små städer och salubodar överallt. Omkring 100 slussar passerades, och flera tusen korsade fram och tillbaka i denna kanal, alla rikt lastade dels med passagerare och dels med fraktgods...

Den 25:e kom vi till Buffalo, och där var det samma förhållanden som i New York. Staden var mindre, men samma elegans och livliga rörelse rådde även där...

...Snart efter skulle ångfartyget avgå, som överförde oss till Chicago. Detta ångfartyg var lika elegant som det förra, med fina inredningar och salonger. Guld och silver glimrade överallt. Elva stycken svarta kockar fanns på fartyget, och många flera upppassare. Vi föll i förvåning över deras matredningar. Allt som blev över från måltiden kastades i sjön utan avseende på de allra utsökta rätter samt socker och mandelkakor oavsett om de var skurna eller ej. Varje måltid kastades 6 à 8 kittlar i sjön, men att få en bit, vilken vi väl behövde, var alldeles omöjligt, såvida inte någon utan lov passade på att vid uttömningen få sig en fågel eller en tårta. Nio hundra passagerare var på detta fartyg. Jag vill även nämna att på dylika fartyg medföljer alltid 10-12 eleganta herrar, eller så kallade mästare eller ficktjuvar, vilka vanligen ömsa kläder flera gånger om dagen.

Den 2 oktober passerade vi Milwaukee och den 3:e kom vi till Chicago i staten Illinois, och nu fick vi ej följa Sällskapet längre, vilket nu hade omkring 27 svenska mil till sitt inköpta settlement, vilket lär vara en paradisk lustgård i denna stat Illinois, och Henry County...

Tecknar högädle herr Kronobefallningsmans allra ödmjukaste tjänare Anders Larsson

...Återigen råder jag alla som är raska och arbetsföra och möjligtvis kan komma över hit, att bege sig från det trälaktiga Sverige där man trots den klokaste uträkning knappt kan finna utkomst för sig och sin familj. Men den som har något att bosätta sig med här njuter ett sorgfritt liv på alla vis, även om på vissa trakter är något sjukligt sommartiden. Men i staten Wisconsin är mycket hälsosammare, dit ämnar även vi oss nästa vår...

Nu åter idag, har passagerarna på skeppet Wilhelmina från Gävle ankommit. Det medförde 118 passagerare, varav 21 barn och 7 äldre blivit döda. En familj har mistat fem barn. Vi har en vacker väderlek, får ljusa dagen klockan halv sju, och mörkt klockan sex på kvällen. Det påstås av 'vätenskapsmän' att det skiljer sex timmar mot i Sverige, men detta kan ej finnas av klockan. Åter idag lär en skarp artikel vara i tidningarna. Läsarna lär vara uttydda för de allra ohyggligaste pack, de kallas Worms, och alla rykten förmäler att trots att alla har fri religionsutövning så lär denna högmodiga lära icke antas, ty alla möjliga religioners bekännare ödmjukar sig för Gudomsväsendet, men dessa säger sig vara jämgoda med Gud, och så fort de hinner lära sig tungomålet börjar de troligen att predika sina vanliga lexor. Då blir de genast skadeslöst mördade, säges här allmänt.

Jag fick några timmar längre anstånd. Därför kom dessa sista rader.

Tecknar högädle herr Kronobefallningsman ödmjukast, Anders Larsson”

Anders Larsson med familj förlorade allt de ägde hemma och reste den 3 juli 1846 med briggen Charlotte och omkring 150 andra erikjansare. Under den dramatiska färden över Atlanten tappade Larsson tilltron till Bishop Hill-projektet. I stället blev han en frontfigur i grundandet av Swede Town i Chicago. I sina brev hem till vännen Ekblom skriver han:

”...Jag hade nu redan mycket att skriva om tiden tillät det. Märkvärdiga har dessa dagar varit i Stockholm och för oss är nät och snaror förlagda på alla håll men allt måste undanröjas. Detta är nu det sista brev jag tecknar till Herr Kronobefallnings-mannen från denna jorden, som för mig alltid ifrån de späda barndomsåren varit beströdd med törne. Jag skiljs nu nöjd från detta land och alla forna vänner, vilka nu på den senare tiden ansett mig med förakt. Jag går nu okända öden till mötes men under full förtröstan till Gud, som så underligt styr våra öden, hoppas jag i en avlägsen vrå få tillbringa mina övriga levnadsdagar uti en eremitisk hydda skild från alla världens nöjen. Och give Gud, att jag och de mina finge hälsan och att vi får äta vårt bröd i vår anletes svett. De kan nu hädanefter förtala och belasta mig så mycket de önskar, men torde hända att ändå någon saknar mig vid något tillfälle... Jag måste nu emot min vilja sluta. I morgon bittida lämnar vi Stockholm...”

Och senare...

”Staden Chicago, Förenta Staterna i N. Amerika den 19 oktober 1846:

Högädle herr Kronobefallningsman samt familj!

Med vilken rörelse fattar jag nu pennan, vilken icke varit i min hand på 3½ månad. Gud vilka känslor genomströmmar mig när jag tänker på vilket avstånd är oss emellan. Jag är nu i en stad i Nordamerika som heter Chicago. Jag vill i korthet berätta hur resan för oss har gått från Stockholm hit...

...Vi hade endast fem dagar god vind, annars hade vi motvind hela vägen, och många dagar den rysligaste storm i Atlantiska havet. Ett dygn låg vi några mil från New York väntande på lots, men sen den kom hade vi inom ett dygn staden i ögnasikte, och flera hundrade ångfartyg korsade fram och tillbaka på strömmen och den allra ypperligaste hamn. Det var en glädje när vi fick landstiga på den nya jorden, som vi efter många äventyr då nått. Omkring trettio personer var då åtskilda från detta samfund jag följde länge, men slutligen blev det så, alldeles emot förmodan, att jag fann för gott att ta min tid hur som helst, hellre än att tro och predika villfarelser till så hög grad. Till exempel, om någon blev sjuk så förklarades han oduglig till tron, och blev genast kastad till helvetet. Den ena dagen blev en utdömd, några dagar därefter blev den åter upptagen...

...Under resan från Stockholm blev två barn födda, en sjöman från Gävle dog den 3:e dagen, och samma dag vi inkom till New York dog Anders Hans' änka i Lidsberga. Flera blev under resan tokiga, omkring tio personer kvarstannade i New York...

Jag vill nu begynna att teckna några rader om detta härliga land, och det kan jag försäkra alla som läser detta brev, att ej ett ord har jag gått ifrån sanningen. Staden New York är stor, präktig och välbyggd med omkring 15 famnar breda gator, äger 5 å 600.000 innevånare, varav omkring hälften lär vara löst folk. Det var en ovanlig anblick att se gatorna vimla av alla möjliga nationers folk i den kända världen, både svarta, kopparfärgade och vita...”

Med på briggen Charlotta fanns en av Anna-Maria Stråles bekanta, Erik Myrén, som i New York lämnade sällskapet. I ett brev hem (till Johan Erik Ekblom) beskriver Myrén överresan, med land i sikte den 15 september:

”Då vi kom mot amerikanska kusten efter att under nära två månader inte ha sett annat än himmel och vatten fann vi den femtonde september ett föremål av land för våra ögon vilket vi snart nog upphann. Där höjde sig mot skyarna likt de svenska åsarna fast mycket högre, varpå de mest obekanta lövträd svajade för den varma vinden.”

...

Där låg vi i 5 dygn innan vi fick hala oss i land, vilket skedde den 20de september. Under det vi låg till ankar där, jag vågar nästan säga den livligaste plats i världen, medan hundratals skepp större och mindre om varandra i den av New York så grant omgivna viken, i vilkens hamn låg miljontals av samma slag, från all världens stater och riken, vars olika flaggor svajade i en brokig dräkt från masttopparna längs efter den flera mil långa hamnen.

...

Nu har alla läsare ränt upp i landet så att vi är bara tre från Hälsing- och två från Västmanland kvar i New York. Vilka som är kvar är bekanta, så är det Klockaregårdsdrängen Jöns och jag. Vi avsade oss helt och hållet deras sekt eftersom de var ett djävla egennyttigt pack. Inte heller ville vi följa med upp dit i ödemarken. 25 mil från all körbar väg skulle de gå, sade de, jag vet inte mer...”

Erik Myrén

Lur 4) Resan till Amerika, ögonvittnesskildringar i tidningen.

Publicerade brev inlästa av Stina Wahlund och Johan Johansson

Språket har moderniserats något för läsbarheten.

I Sverige publicerades ibland brev från de emigrerade i tidningen....

Post- och inrikes tidningar den 9 november 1846

Emigranter, A.B. meddelade i Lördags följande utdrag av ett brev från Newyork från en passagerare, ombord på briggen Charlotta, som från Stockholm medförde en del av Eric Jansarna.

"Vi ankom hit för två dagar sedan. — Allmogen har varit mycket besvärad, ej allena av sjösjukan, utan även av flera andra åkommor; men deras fantastiske förman tillät dem ej att ta någon medicin, som dem kostnadsfritt erbjöds. Han påstod, att om de endast hade en stark tro, och han ville lägga sina händer på dem, skulle de genast bli botade; men så länge det första fattades, skulle det andra utebliva, och följaktligen skulle de bli fördömda; — och sådana straffpredikningar har han hållit, tills han fått en del från sina sinnen. Några har dock åter kommit till sans, men en flicka är ännu alldeles tokig och har flera gånger försökt att hoppa i sjön, men hittills har det lyckats att hejda henne. Medicin måste till en början än stjälas, än tvingas i dem, eljest hade säkert en mängd strukit med. Men slutligen kom det så vid, att själva förmannen måste begära medicin åt sitt barn. En del har blivit utskjutna från församlingen, emedan de ej anses värdiga detta samfund".

Post och inrikes tidningar den 12 november 1846

Emigranter. Av de med skeppet Wilhelmina, Kapten Back, från Gävle till Newyork avgångna emigranter, har 22 barn och en gammal gumma under resan dött och 3 barn blivit födda. De medelåldriga personerna har bäst utstått resan. Sjösjukan har dock allmänt plågat.

Post- och inrikes tidningar den 4:e januari 1848

Den 17 mars ankrade vi vid New York, då vi varit ombord i 5 månader... Nu skulle sista välsignelsen av profeterna mottagas, men jag kunde inte få någon frid ibland dem. Redan under resan hade jag börjat försvagas, då jag under deras ideliga predikande blev genomdrogad av det samma och samma. Och därunder märktes att kärleken hos dem var förkolnad. Efter vår ankomst till Amerika såg jag deras ondska i full dager, hur de vandrade uppenbart ogudaktigt och behandlade folket som olyckliga slavar. Sjukdomar tog överhanden efter den osunda maten och att de låg hoppackade som kreatur i osunda rum. På 14 dagar dog 30 personer... Varje dag skulle göras underverk med att bota sjuka, men de bara reste dem upp, och la förbannelser för tid och evighet över dem som ej trodde att de var friska... De startade också fasta som skulle räcka i 40 dagar, för att alla hycklare skulle bli uppenbara. Men medan folket fastade första dagen, var profeten Anders Andersson från Thorstuna i stan och både åt och drack, och detta sa han, man kunde göra i trons visshet...

Skörbjuggen hade tagit sådan överhand, att köttet ruttnade från benen, och på en del lossnade lederna ifrån varandra, så att de jämrade sig och kved bara man rörde vid dem. Dagligen lovades tecken, men tecknen uteblev och deras tillstånd blev värre och värre. Brodd-Jonas blev satt till sjukhuspredikant. Två timmar morgon och afton predikade han och for ut i de hårdaste domar över deras otro, som gjorde dem sjuka. Under sådana predikningar fick många ge upp andan. En kväll profeterade A. Andersson att dagen efter skulle alla sjuka vara friska... Morgonen kom, och profeterna sa att alla skulle stiga upp och klä sig hur sjuka de än var. Under gruvlig jämmer och klagan drogs då alla upp och sattes på stolar omkring elden. Deras anhöriga måste hela dagen sitta och hålla omkring dem, så att de inte skulle stupa i golvet, och en förbannelse lades på den som la sig på bädden. Jag gick ner till de olyckliga, och när de fick se mig, började de gråta och ropade att jag skulle be Gud för dem, att de måtte få dö där de satt, så att de ej skulle behöva lägga sig. Då kunde jag inte uthärda längre, utan beslöt att överge dem... Måndagsmorgonen gick jag ifrån dem och lämnade min hustru kvar, som ännu ej var fullt viss att de hade orätt. Jag överlämnade åt Gud, att Han skulle böja hennes hjärta, att hon själv skulle se faran, för aldrig tänkte jag med våld ta henne därifrån, utan låta henne ha sin fria vilja...

Brev från år 1847 ur Vägledning för Emigranter, skrift av Med. Cand. Theodor Schytte.

”Som du vet lämnade jag Stockholm i början av Juli månad förlidet år. Fartyget till Nya Världen, hade ombord bortåt 40 personer av den så mycket omtalade Erik Janssons sekt... Jag, som i tre månader dagligen var tillsammans med dem, hade därunder tid nog att sammanställa mina betraktelser... Då jag kom ombord var hela sällskapet församlat på däck; en omiskännelig glädje framlyste ur allas blickar, ty hädanefter fick de ju fritt och opåttalt utöva vad de kallade, sin religion. Till den grad hade den religiösa fanatismen dövat alla andra mänskliga känslor i dessa svärmares bröst, att jag fåfängt på deras ansikten efterforskade spår av någon sorg över att, kanhända för evigt, lämna fädernesland, släktingar och vänner...

Under seglatsen på Östersjön, där motvind och storm hörde till dagens ordning, tycktes likväl modet övergiva en och annan. Erik Jansson hade lovat sina anhängare, att de icke skulle angripas av sjösjukan, blott de voro tillräckligt starka i sin tro. Då nu emellertid sjösjukan angrep de flesta, tog sig deras så kallade präst, som hittills blivit skonad, anledning att hålla en dundrande predikan, vari han förebrådde dem svaghet i tron m.m. Men det bar sig icke bättre, än att hans mun knappast hunnit sluta det apostoliska flödet, förrän ett annat likväl av mindre gudomligt innehåll, med Trollhättefallens fart, störtade därur. Detta var den första av profetens förutsägelser som icke slog in... Med förnuftets röst sökte jag då övertyga dem om, hur illa de gjort, som av en bedragares falska lärosatser låtit förleda sig att överge en religion som de en gång vid altaret besvurit. Att lämna ett fädernesland, som gav dem en, om även torftig, dock tillräcklig utkomst...

Utkomna på Oceanen inträffade en häftig storm, som under natten tilltog i raseri. Men den starka välbyggda briggen trotsade dess makt. Nu blev våra sekteriska passagerare förskräckta och trodde alla att yttersta domen var förhanden. Knäböjande såg man dem nere i rummet förrätta sin, som det trodde sista bön. . . Alla bekände nu, under ånger och ruelse, sina begångna större eller mindre synder. Frampå dagen, då stormen hade upphört skämdes de alla och ville ogärna låta sig ses på däck. På min fråga hur det kom sig, att den så säkert väntade yttersta domen uteblev, fick jag det överraskande svaret, att Herren såg deras starka tro och profeten Erik Jansson hade befallt den brusande stormen att lägga sig. För övrigt låg de utsträckta på däck från morgonen till aftonen, flitigt studerande bibeln... Den, som hade den flinkaste tungan och bäst kunde slå omkring sig med bibelspråk, ansågs vara mest besjälad och utsågs att predika. . . Alla var de fast övertygade om, att vid sin framkomst till New-York, skulle de tala engelska språket fullkomligt korrekt. Den Heliga Ande skulle ge dem kraft därtill, för Erik Jansson hade sagt dem att, ibland vilken främmande nation de än kom, skulle de genast kunna tala dess språk. Vid ankomsten till New York bad jag den amerikanska lotsen att tala engelska men då stod alla där och gapade och syntes mycket förundrade över att profeten icke bistod dem. Alla dessa svikna förhoppningar gjorde att vid framkomsten till det förlovade landet, började deras mod att sjunka och hos några uppstod den smärtsamma tanken att de var bedragna.

... Sålunda har denne falske profet vetat, att genom sina irrläror tillnarra sig själv penningar, och berövat fäderneslandet många redliga och arbetsamma söner. Det ger människovännen anledning till många och sorgliga betraktelser att såna svärmares bedrägliga läror ska vinna inslag hos vår allmoge. Var skall man söka grunden härtill? Är det hos vårt prästerskap? Men dylika betraktelser ligga utanför gränserna av ett brev.”

Lur 5) Resan till Amerika, inspelad ögonvittnesskildring.

Den äldsta rösten. Peter Wickblom, som sig själv.

Peter Wickblom - föddes 1810 och var en av dem som följde Erik Jansson till Bishop Hill 1846. Wickblom blev 96 år gammal men var 94 då denna fonografinspelning gjordes 1904, av Jonas Berggren. Inspelningen är bland de absolut äldsta inspelade rösterna i världen och berättar bl a om sjöresan till Amerika. Det raspiga ljudet och Alftadialekten gör det svårt att förstå, men nedan är en utskrift och tolkad/förenklad version där han beskriver sjöresan med barken New York som lämnade Gävle 17 oktober 1846 med 200 emigranter och anlände New York 20 mars 1847:

”- Då jag for till Amerika blev sjömännen villade av en fiskebåt och tänkte det var en fyrbåk (fyr) och for bortkok (gick på grund?) och skeppet törnade omkring. Ovanför brakade det till och vattnet forsade in i lastluckan, ungefär som ett spjäll-lock. Och vi till att pumpa. Då kom kvinnorna och jämrade sig och grät och sa öka (skynda?). En sjöman på tolv år, han stannade av. Ingenting är loss, men kärringa! Du förstår inte, sa han. Nä, för fastän far min är gammal och skev så låter Gud oss komma i land, eller hur, Pappa? Jovisst kommer vi till land, sa jag. Och vi pumpade. Vi var många starka karlar som pumpade 15 minuter per man. Så rätt som det är så började det (vattennivån) att minska. Vi pumpade läns. Och det är troligt att skeppet tätade, så det steg och (slutade) läcka. Så kom det en lursbåt (bogserbåt) och tog oss till England, till Cowes (på Isles of Whight i Engelska kanalen). Vi var inne i docka där i sju veckor, innan vi kunde fara/ge oss av. Skulle tro jag var tjugoen veckor på skeppet!

Det är (nu) den tredje april, 1904. Jag är född den 14 februari 1810, så jag är 94 år och några månader gammal, men jag är kry, för jag har kunnat hacka upp ränjet (huggit ved?), men nu är jag lat, så jag bryr mig inte om det.

-Kan du läsa utan glasögon nu?

-Jag kan läsa. Om jag har bra glasögon kan jag läsa. Jag tog av mig dem till att börja med, men jag funderar på att sluta nu för ögonen blir sämre så jag ser inte så bra. Och mina bästa glasögon har kommit bort, som jag såg med.”

Lur 6) Resan till Amerika, ögonvittnesskildringar

Erik Janssaren Erik Olssons brev hem till familjen i Sverige.

Inläst av Per Juhlin,

”Nordamerika och Bishophill den 31 maj 1851

Hulda föräldrar, syskon, släktingar, svågrar, svägerskor m.m. Jag fattar nu i pennan för att skriva några sanningsfulla ord till er alla släktingar, vänner och bekanta. Som jag förmodligen känner i mitt hjärta att ni allesammans högeligen åstundat att få höra något utav oss, om vi lever eller ej, får jag nu sända er den frid och fröjd att vi lever i en evinnerlig fröjd till dato. Allesammans, som reste ifrån er äro samlade till den hop högtid håller utom Anders Anderssons dotter Carin. Hon blev sjuk i Helsingör i Danmark den 6 september. Då avgick vårt resande skepp Condor kallad. Vi kom den 16 dito till England med kryssande emot vind och reste igenom engelska kanalen kallad på ett och $\frac{1}{2}$ dygn, med god vind 30 tyska mil som innehåller $\frac{3}{4}$ svenska. Den 18 dito utgick vi på stora Oceanen. Den 5 oktober avgick Carin med döden ifrån oss och blev begravnen i havens djup den fjärde böndagen. Den syntes på något över vårt förnuft emot vår naturliga ordning, men Gud styrde det allt till det bästa, så att alla blev vid ett gott mod, för vi var säkra att hon reste till ett bättre land än det som oss förestod. Men Gud ledsagade oss lyckligen fram till vårt föresatta mål, men vi hade mesta delen dålig vind. Det var i åtta dagar så stilla lugn så att det knappt syntes vart seglen skulle vända sig. Sedan fick vi någorlunda god vind i två dagar och sedan återigen stilla i åtta dagar och det var så varmt så att vi kunde knappt gå på däck, men sedan fick vi god vind allt längre vi kom i väster. Desto friskare fick vi resa tills dess vi kom så nära att icke kapten tordes fara längre utan kastade ankar över en natt till det vart dager. Då kom det sjöfåglar ikring oss och två duvor som flög vid vårt fartyg samt flera småfåglar tillika som lovade gud med sin natur att dagen var kommen, ja, så glada var vi liksom dem att det kom lots till vårt fartyg och ledsagade oss till lands. Det var allt nöjsamt att få se land efter en så lång tid. Fast vi hade aldrig något svårt på hela vår resa som jag kan nämna för något svårt, fast vi icke såg något land på så många veckor, ar allt för oss som en klar dag. Det finns icke något land ifrån England till Newyork i Amerika än två stora öar mitt uti Oceanen, som kallas Azorerna, en som innehåller elva mil och en bygd med en stor stad och är beväxt med vindruvor, men dessa öar nalkades aldrig vi.

Vi landsteg i Newyork den 7 november. Den 11 därifrån på ett ångfartyg, som var så grant att jag aldrig sett dess make och icke finns i Svea land, till en stad som hette Albany. Därifrån på kanalbåt i 7 dagar som kördes med hästar till en stad som hette Buffalo. Därifrån på en som gick med ånga i 13 dagar till en stad som heter Chicago. Då var det kallt och snöade. Därifrån gick en kanal till en stad som heter Peru, men den frös igen så att vi inte kunde komma den vägen. Vi hyrde oss rum i Chicago nära en vecka och väntade på töväder. Därifrån på ångvagn i fyra timmar till en stad som heter Aurora. Vi hade en ung man som tog emot oss i Newyork, som heter Svensson. Olof Stenberg, som var vår ledsagare mötte oss och sedan blev det verkställt så att vi kom med häst och vagn fram till Bishophill åtta dagar för jul. Denna avmålning kan tyckas vara svår för er mina vänner, men det var för oss som en dröm, vi kunde härigenom se hur underligt Gud kan föra sitt folk genom både ljus och mörker...

Tecknar er hulda måg
Eric Olsson.”

Lur 7) Hälsningar från Bishop Hill. Brev från Anna Maria Stråle till Johan Ekblom respektive Johan Sagerström, inlästa av Barbro Oborg.

Språket har moderniserats något för läsbarheten.

”Bishop hill, Henry County, Illinois, North Amerika. 7 maj 1867

Herr Kronobefallningsman J.E. Ekblom

Ehuru väl mer än tjugo år med dess omskiftande av ljusa och mulna dagar, av glädje och fröjder nu har flytt sedan jag såg ditt ansikte, samt fick så mycken god hjälp och råd under livets då så heta strider, så får jag dock säga att ditt är ej förglömt.

... Dig är troligen bekant att vi nu är fördelade på Bishop Hill så att vi lever i enskilda hushåll, lika som andra människor i världen. Många av dem som var Erik Janssons bekännare och vågade sina liv för dess sak, har nu vänt sig till andra religionssamfund för föda för sitt andliga liv. Men det är ännu många som så långt vi förstår och har förmåga från höjden söker att leva i det himmelska ljus som tändes i våra hjärtan i vårt fädernesland utav den andliga fader som sedermera i detta främmande land beseglade sin tro med sitt blod. Olof Stenberg, som var i Klockargården, håller nu med förnyad kraft, predikan varje söndag kl 2, då Johan Olsson och de som är mera uti hans förtroende håller gudstjänst från kl halv 11 till över middagstiden. En del utav Janssons bekännare har gått in till Metodistläran och de håller deras gudstjänst under samma tid som Olsson.

En tid var jag mycket sjuklig men nu på de senare åren har jag haft och ännu har tämligen god hälsa så att jag kan verka i mitt kall, samt föda mig uti min anletes svett.

Vid delningen av Bishop Hill Colony fick jag 19 acres land. Detta land arrenderar jag bort och får vanligen nu på senare åren sedan papperspengarna kom igång, två dollar aceren i arrende. Jag fick dessutom boningsrum samt något kreatur och husgerådssaker. Sedan delningen var, har vi dock för vart annat acres måst ge 200 dollars för avbetalande av Kolonins skulder. För både mig och andra har det varit en ganska stor sorg och saknad över Jansons hastiga bortgång ur tiden. Hans hustru dog i kolera 1849 och Janson, som bekant är, blev mördad den 13 maj 1850. Janson gifte sig andra gången, och änkan lever ännu i staden Galva, en halv svensk mil härifrån, där hon håller ett bättre näringsställe, dock inga starka drycker. Janson hade inga barn med henne men efterlämnade 2 barn med förra hustrun. Sonen Erik, gift med en guldsmedsdotter från Söderhamn, har en års-gammal flicka. Han är i handelsrörelse en svensk mil härifrån. Jansons dotter Tilda, gift med en inspektorsson från Hälsingland, har nyligen fått en son. De bor i Staden Andover 2 mil härifrån...

... Mr Olof Stenberg sänder en ganska kär hälsning till herr Befallningsman Ekblom att han och hans maka har hälsan och befinner sig väl. De är barnlösa. De har haft barn här men de har alla blivit hämtade ur tiden i den späda barnåldern. De har nyligen byggt sig ett hus i närheten av Bishop Hills stad. Vi allesammans kommer ihåg Annandag pingst 1845 då Herr befallningsman var så god och tog oss i försvar och frälste våra liv då pöbeln kom hem till Anders Pers i Domta för att förstöra oss endast för det vi vill dyrka gud efter våra samveten, samt söka först efter guds rike och dess rättfärdighet.

Det är ännu vår innerliga bön att gud ville belöna herr Befallningsman för denna goda gärning. Jag minns ännu som det vore igår hur jag gick till befallningsman för att anropa om hjälp övertäckt med blod som jag då befann mig. Det var hårda tider för kött och blod men vi kunde fröjda oss storligen under allt, för det vi var att lida för Kristi namns bekännelse inför människor.

Farväl, Anna Maria Stråle”

”Bishop Hill, Illinois North America, 5 Mars 1872

Herr Kandidaten Johan Sagström,

För länge sedan var jag anmodad att skriva till Herr Kronobefallningsman Ekblom rörande förhållandena här, men då det dragit så långt på tiden, och oviss om huruvida Herr Kronobefallningsman Ekblom ännu lever, tar jag mig friheten att meddela Herr Kandidaten vad jag ämnat skriva, och ber att Ekblom får del härav om han lever...

... Efter Eric Jansons död undergick vår Koloni många förändringar. Vi få höra berättelser sända till hemlandet som vi tro vara framställda antingen av okunnighet eller av partiskhet. Men på det att var och en ska kunna döma för sig själv vill jag i korthet nämna vad jag personligen iakttagit och erfarit på stället. Kanhända att Herr Kandidaten för flera år sedan kände en av Eric Jansons dåvarande vänner vid namn Jonas Olsson från Ina, Söderala socken i Hälsingland. Denna person hade medföljt från Sverige som en trogen anhängare av Jansons trosåsikter, vilka han predikade med stor framgång och vann många efterföljare... Denne Olson har spelat huvudrollen i Bishop Hill-dramat, vilket jag vill ge en kort skildring...

Då vi först ankom hit nedsatte vi oss på en vacker trakt, som likväl var blott en ödemark. Att vi var för sig skulle kunna anlägga och uppodla ett hem, med de få tillgångar vi hade över sedan vår resa hit blivit betalt, var rent av en omöjlighet. Vi beslöt därför att bygga och odla jorden gemensamt. Denna gemenskap skulle fortsätta intill dess vi kunde utan skada för varandra fördela oss på varsitt eget hem. Denna sammanlevnad och gemensamhet var en inbördes välgörenhetsinrättning i vilken alla var intresserade och arbetade med vilja och lust. Dock var det ej den gemensamma äganderätten som förenade oss – det var mera en inbördes tillgivenhet för varandra i ett främmande land, bland ett obekant folk vars språk vi ej då förstod, som så naturligt drog oss tillsammans och gjorde det så lätt att verka för varandra och lida de försakelser eller uppmuntras av det hopp som höll endräkt och frid ibland oss och sammanfogade oss i en enkel förtrolighet.

Så stod förhållandena vid Eric Jansons död. Än var ej tiden inne att vi kunde skingra oss i olika riktningar för att anlägga ett hem för var och en av oss. Dessa omständigheter var det som Jonas Olsson använde sig av och grundade därpå de planer som senare visat sig i hela sin avskryvighet. Jonas Olsson var en skicklig folktalare och framför allt en slug intrig- och partiledare. Äregirig i högsta grad och avundsjuk, vilket han väl förstod att dölja under en dräkt av Kristi ödmjukhet. Hans predikningar och tal andades idel kärlek. Sedan han väl grundat sig i den makten föreslog han att på ett lagligt sätt inkorporera Bishop Hill till en Koloni. I sin oerfarenhet om allmänna saker och sitt oinskränkta förtroende för Jonas Olsson lät folket lätt förleda sig att medge en sådan inkorporering, i synnerhet som de undanhölls från all bekantskap om vikten därav. En ”charter” diktad till förmån för Olsson och hans mest förtrogna som utnämndes till styresmän utan ansvarsskyldigheter, var lätt att erhålla då innehållet aldrig upplästes. De lagar som Kolonin antog, dikterade bland annat att om någon av medlemmarna skulle ogilla den religion som predikades skulle den uteslutas från Kolonin utan äganderätt eller ersättning för sitt arbete. Skyddad av dessa lagar började Olsson och hans i hemligheterna invigda snart att utvidga sina spekulations-planer. Land hade blivit inköpt och varjehanda manufaktur inrättades varav Kolonin snart tillväxte i ekonomiskt välstånd. Styresmännen som ville lysa som stora och mäktiga handelsprinsar anlade banker och ingick i järnvägsspekulationer, i vilka affärer de var alldeles okunniga och förlorade därpå några hundra tusen Riksdaler. Men förluster ersätts snart genom medlemmarnas arbetsamhet och yrkesskicklighet.

... Olson uppmanade alltid till arbetsamhet och sparsamhet, men gick slutligen ännu längre att föreskriva vad de skulle äta, hur de skulle klä sig och förhålla sig såväl inom som utomhus. För att föröka arbetet utomhus förbjöd han äktenskap på det att unga kvinnor ej skulle förhindras genom barnuppfostran att delta i sådant arbete som kunde inbringa god avkastning för Kolonin. De som var gifta skulle leva som ogifta och de mest oförskämda bud och befallningar påbjöds. Få vågade i början sätta sig emot av fruktan för förföljelser och utdrivningar. Ett spionerisystem infördes och en allmän oenighet medlemmarna emellan var följderna därav. Många avgick från Kolonin utan ersättning men slutligen blev motståndet så högljutt att Olson och hans småprofeter måste avsäga sig prediko-ämbetet. Omkring 1860 hade missnöjet uppnått sin höjd. Fördelning av Kolonins egendom emellan dess medlemmar påyrkades i en bestämd ton som Olson ej vågade motsätta sig öppet. För att likväl bedraga folket i sina förhoppningar om en rätt amerikansk frihet och för att ännu längre hålla dem i slavens bojor tycktes en plan redan på förhand varit uppgjord som nu verkade förträffligt. Det uppgavs nämligen att Kolonin hade en skuld på 75 000 dollars, och innan delningen kunde företagas skulle denna skuld antingen betalas eller nog egendom avsättas. Hellre än att uppskjuta med delningen intill dess skulden blev betald, beslöt medlemmarna att avsätta egendom nog... Senare utfanns att ej allenast större delen av den avsatta egendomen blivit förskingrad, utan att all utdelad egendom var pantsatt för skuld som blivit gjord efter delningen. Styresmännen - dessa högmodiga handelsprinsar, hade förlorat all credit ibland amerikanerna, och för att kunna erhålla något anstånd med denna stora inbetalning begärdes underskrift på förbindelserna från varje medlem individuellt. En del uppskrämdes eller lockades därtill. Fler vägrade betalning. Sex medlemmar utvaldes att ingå i rättegång mot styresmännen, kreditörerna och alla som bedrivit affärer med styresmännen i sådana delar som kunde vara i strid med lagen.

De högmodiga och nedriga styresmännen som tillskoffat sig medlemmarnas egendom och utkastat stora summor som mutor är rika nog att driva sin sak så att de kanhända utmattar sina motståndare. Men på medlemmarnas sida finnas det sådana män som föresatt sig att våga liv och egendom hellre än att ge efter i en så rättvis sak. Hade dessa personer kunnat köpas med styresmännens guld så hade striden långt före detta varit slut.

Med mycken högaktning tecknar, Anna Maria Stråle.”